

הרב איתן שנדורפי

לעילוי נשמת

אמו"ר ר' ישעיה מרדכי ז"ל

שחינכני לאהבת התורה

כפרה בקרבנות הנדבה

הקדמה

החלק הראשון של פרשת ויקרא (פרקים א'-ג') עוסק בקרבנות נדבה, כמו שלמדו חז"ל מהמלים "אדם כי יקריב מכם קרבן לה'" (א', ב'; ורש"י שם מתורת כהנים). בחלק זה שלושה נושאים עיקריים: א. עולה. ב. מנחה. ג. שלמים. כל הקרבנות הללו באים, כאמור, בנדבה, אך אף על פי כן לגבי עולה אומרת התורה: "ונרצה לו לכפר עליו" (א', ד), הרי שמי שמביא עולה מתכפר, ונחלקו חז"ל והמפרשים על מה עולה מכפרת. כמו כן נחלקו חז"ל והמפרשים האם גם מנחה ושלמים מכפרים, ואם כן, על מה הם מכפרים.

א. כפרת העולה

לגבי עולה אומרת התורה: "ונרצה לו לכפר עליו" (ויקרא א', ד), הרי שמי שמביא עולה מתכפר. ממה הוא מתכפר? דבר זה אינו מפורש בפסוקים, ונחלקו בכך חז"ל והמפרשים.

כתב רש"י:

ונרצה לו לכפר עליו - על מה הוא מרצה לו? אם תאמר על כריתות ומיתות בית דין, או מיתה בידי שמים או מלקות, הרי עונשן אמור. הא אינו מרצה אלא על עשה ועל לאו שניתק לעשה.

מקור דברי רש"י הוא בתורת כהנים (פ"ד, ח), וכעין זה אמרו בתוספתא (מנחות פ"י ה"ג) ובתלמוד הבבלי (יומא לו. זבחים ז.).

מעלין בקודש ה - אב תשס"ב

הרמב"ן הביא את לשון רש"י וכתב עליו:

וברייתא היא בתורת כהנים. ואני תמה: וכי היכן עונשן אמור? כי הקרבנות בשוגגין
הן מרצין, ונוכל לומר שיכפרו על חייבי מיתה בידי שמים שוגגין, ועל חייבי מלקות
שוגגין, ועל חייבי מיתות בית דין שוגגין באותן שאין חייבין עליהם חטאת, כגון מכה
אביו ואמו, ומקלל, כשם שהחטאת מכפרת בחייבי כריתות שוגגין!

בהמשך, מביא הרמב"ן שני הסברים. בהסבר הראשון הוא מבאר:

ואולי בעבור שפירש הכתוב בחייבי מיתות בית דין ובחייבי כריתות עונשן במזיד
ובשוגג, ופירש בחייבי מיתה בידי שמים עונשן במזיד למיתה, ובחייבי לאוין
למלקות, ולא פירש בהם שום עונש בשוגג, נראה להם לחכמים שכל העונש שבהם
פירשו הכתוב, כי למה יפרש עונשן של אלו במזיד ובשוגג, ויפרש עונש האחרים
במזיד, ולא יפרש אותו בשוגג, ויאמר שיהא מחוייב להביא בהן עולה. ולכן ראו שאין
בחייבי מיתה בידי שמים ובחייבי מלקות אלא עונשן המפורש בהן במזיד, אבל בשוגג
אין עליהם שום נשיאות חטא, ואין צריכין רצוי כלל. וזהו שאמרו: 'כבר עונשן אמור',
שכל העונש שרצה להטיל עליהם כבר אמרו הכתוב, אבל על עשה ועל לא תעשה
הניתק לעשה המזידין, שלא הזכיר בהם שום עונש, ואי אפשר שלא יענש בהם, בזה
ירצה בעולה הזו אם יביאנה בנדבת נפשו.

דברי הרמב"ן אינם מובנים דיים¹. המשכיל לדוד מסביר שאם עולה הייתה מכפרת על
שגגת מיתת בית דין, או על שגגת מיתה בידי שמים, או על שגגת מלקות, שהן עבירות
חמורות הקרובות לכרת, היה מתאים שהתורה תחייב להביא עולה, כשם שהיא חייבה
להביא חטאת. וכיון שהתורה לא חייבה להביא עולה, משמע שאין העולה מכפרת על
העברות החמורות הללו, אלא על עברה קלה יותר, והיא עשה ולא תעשה הניתק
לעשה.

לצד הסבר זה, מוסיף הרמב"ן וכותב:

ויתכן לומר, כי בעבור שלא הזכיר בקרבנות הנדבה 'לכפר עליו על שגגתו אשר שגג',
כאשר בקרבנות החטא, ואמר 'ונרצה', היה לרבותינו במשמעות הזה שיכפר על
המזידים, שאינם רצויים לפניו. כי השוגג, אף על פי שחטא, רצוי השם הוא. אם כן אי
אפשר לו לכפר על המזידים, זולתי על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה, שלא נזכר

1 עיין מה שהקשו על הרמב"ן מפרשי רש"י - המהר"ל בגור אריה, הצדה לדרך והנחלת יעקב,
וכן הקרבן אהרן על הספרא, והמשכיל לדוד מסביר את הרמב"ן וכתב לפני כן: 'ואנו אין
לנו אלא דברי הרמב"ן ז"ל, אלא שצריכין ביאור'.

בהם עונש, אלא שאינם רצויים למלך בעבור שעברו על מצותו, ובמה יתרוצו אל אדוניהם, בדורון הזה.

המהר"ל בגור אריה (שם) כתב:

אם היה העולה באה על שוגג מלקות, או מיתה בידי שמים, קשיא, דהא עולה חמורה, שהיא כולה כליל! אלא בודאי מכפר על מזיד, ולפיכך אמרה תורה להביא עולה [שהיא כליל], מפני שמכפר על מזיד. וכאן אין להקשות: כיון דהתורה לא חייבה קרבן על עשה, אם כן החטא יותר קל, ולמה תכפר עולה? דודאי עשה במזיד קל מצד אחד וחמור מצד אחד: קל הוא שאין כאן אלא עשה, וחמור שהרי במזיד עשה. לכך קל שלא חייבה התורה עליו קרבן, שהרי אין עבירה חמורה. אבל חמור הוא שהוא במזיד, ואם ירצה כפרה יביא עולה על המזיד...

דהיינו - שיש בעולה צד חמור שהיא כליל, וצד קל שהיא אינה חובה, ולכן מצד חומרתה אי אפשר שהיא תכפר על שגגת מלקות ומיתה בידי שמים, שהן קלות משגגת כרת. אבל אם היא מכפרת על עשה במזיד מובן, שמצד המזיד ראוי שהקרבן יהיה כליל שחמור יותר, ומצד שהעברה קלה, שהיא רק עשה, לכן אין היא חובה.

יש להעיר על הסבר זה שמיתת בית דין חמורה יותר מכרת, ואפשר היה לומר שעולה מכפרת רק עליה, ולכן היא כליל.

עוד כתב הגור אריה:

עוד נראה כי ברור לרז"ל כי העולה תכפר דווקא על המזיד, כי אשר חטא במזיד הוא חוטא כשהוא בדעתו ושכלו, שהוא כולו קדש לד', לכך תהא העולה כליל לד'.²

בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"ח) נאמר שאחרי ששאלו השביע את העם שלא לאכול, ויונתן לא ידע מהשבועה וטעם מעט מהדבש ורצה שאול להורגו, "אמרו לו כל העם: אדוננו המלך, הוא שגגה. והקריבו קרבן עולה על שגגתו, ונעתר לו ופדו אותו ממות, שנאמר: 'ויפדו העם את יונתן ולא מת' (שמואל א' י"ד, מה)". דברי הפרקי דרבי אליעזר הובאו גם ב**ילקוט שמעוני** בספר שמואל (רמז קיז), וכתב שם **הזית רענן** (באות כח) על הילקוט: "והקריבו קרבן עולה - לפי שאין חטאת בא על זה, הקריבו עולת נדבה, ומכפרת על חייבי עשה". נראה שכוונתו היא שכיוון ששאלו השביע את העם,

2 א. עיין עוד בתחילת דברי המהר"ל, שהביא שם הסבר נוסף.

ב. עיין בשו"ת **לב חיים** (לר' חיים פלאגי, שאלוניקי תקפ"ג) אר"ח סימן לד, שהאריך להוכיח שעולה מכפרת לדעת הבבלי גם על מזיד.

והשבועה חלה על כולם, יונתן עבר על עשה של "ככל היוצא מפיו יעשה" (במדבר ל', ג), ולכן בני ישראל הקריבו עולה לכפר על עבירתו.³

ב. האם עולה מכפרת?

בניגוד לכל האמור בפסוק ובגמרות ובמדרשים שהובאו, נאמר בגמרא בזבחים (ה.):

ומה עולה שאינה מכפרת אינה מרצה [אם נזבחה שלא לשמה, ועיין שם בסוגיה],
אשם שמכפר אינו דין שאינו מרצה [אם נזבחה שלא לשמו, עיין שם].

בגמרא זו נאמר במפורש שעולה אינה מכפרת! כמו כן נאמר בגמרא במסכת מכות (יז:): "מאי חומרא דעולה מחטאת ואשם, שכן כליל, אדרבא, חטאת ואשם חמירי, שכן מכפרי". גם מגמרא זו עולה במפורש שעולה אינה מכפרת.

אמנם, הריטב"א שם מסייג את הדברים:

אדרבא, חטאת ואשם חמירי, שכן מכפרים - פירוש מה שאין כן בעולה, שבאה
בנדבה. ואף על גב דכתיב בה 'ונרצה לו לכפר עליו', ואמרינן בספרא שמכפרת על
עשה ועל לא תעשה, מכל מקום אינם באים לכפר על דבר ידוע, אלא שהכתוב מבטיח
לו בדורון זה על עשה ועל לא תעשה.

כעין זה כתב גם הערוך לנר במכות (שם) ואף ביאר את הגמרא בזבחים:

שכן מכפרי - אף שעולה גם כן מכפר אעשה ולא הניתק לעשה, כדאמרינן ביומא,
מכל מקום אין צריך להביא לכפרה, רק אם מביאו בנדבה - מכפר. שוב אחר עיון
ראיתי גם בריטב"א כעין זה, וכהאי גוונא אמרינן גם כן בזבחים: 'ומה עולה שאינה
מכפרת אינה מרצה, אשם שמכפר' וכו', ושם דף ו ע"א קאמר: 'זהכא כיון דאיכא כמה
עשה גביה, מכפרא' וכו' עיין שם. ועל כרחך צריך לומר כאשר חילקנו.

³ ועיין גם בביאור הרד"ל על הפרקי דרבי אליעזר (אות קלז) שהביא את דברי התרגום המיוחס ליונתן על הפסוק "כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת" (ויקרא כ"ז, ט): "כל אפרשא די יתפרש מן אינשא לא יתפרק בכספא, אלהין בעלוון ובנכסת קודשין ובמיבעי רחמין קדם ד' מטול דדין קטול מתחייב" [יש לעיין האם כוונתו במלים "נכסת קודשין" לזבח שלמים דווקא, או שמא לקרבנות באופן כללי ועיין בפירוש יונתן שם שכתב: "לא תכפר בכופר ממון מפני היותו מחייבי מיתה בידי שמים, ואין לו תקנה כי אם בעולות וזבחים, וזהו 'נכסת קודשין' - שחיטת קדשים שהוקדשו לשמים". ועיין לקמן בפ"ג סעיף 5].

יש לציין שבגמרא בזבחים (ז:): נאמר: "אמר רבא עולה דורון היא". ופירש רש"י:

אינה באה לכפר על עשה כפרה ממש, אלא אחר שכיפרה התשובה על העשה, היא באה להקבלת פנים, כאדם שסרח במלך וריצהו על ידי פרקליטין, וכשבא להקביל פניו מביא דורון בידו.

הגמרא שם המשיכה וביארה:

היכי דמי? אי דליכא תשובה - 'זבח רשעים תועבה', ואי דאיכא תשובה - התניא עבר על עשה ושב, לא זז משם עד שמוחלים לו! אלא שמע מינה דורון היא.⁴

על פי זה ביארה הגמרא גם מדוע חטאת קודמת לעולה: "לפרקליט שנכנס לרצות. ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו".⁵

ג. כפרה על הרהור הלב

הרמב"ן (שם) כתב עוד:

וראיתי באגדה בויקרא רבא (ז, ג): תני רבי שמעון בן יוחאי: אין העולה באה אלא על הרהורי עבירת הלב. אמר רבי לוי מקרא מלא הוא: 'והעולה על רוחכם היה לא תהיה' (יחזקאל כ, לב), העולה מכפרת על העולה על רוחכם. וכן באיוב הוא אומר: 'והעלה עלות מספר כלם, כי אמר איוב: אולי חטאו בני וברכו אלקים בלבכם' (איוב א, ה), הדא אמרה אין העולה באה אלא על הרהורי הלב.

כן אמרו גם בירושלמי יומא (פ"ח ה"ז), בתנחומא (תצוה טו, וצו ז), ובתרגום המיוחס ליונתן (ויקרא ו', ב), וכך פירש הראב"ע (ויקרא א', ד). יש לציין שבמקום אחר במדרש תנחומא (לך לך י) הובאו שתי הדעות, הראשונה בשם רבי ישמעאל והשנייה בשם

4 גמרא זו הובאה כאן בפירוש הטור הארוך ובמושב זקנים ועיין גם ברמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות פ"ח ה"ט.

5 גמרא זו הובאה ברש"י ויקרא ה', ח. עוד על כפרת העולה עיין בתוס' בזבחים (ז: ד"ה "עולה", ובפירוש ריב"א על התורה ויקרא א', ד בד"ה "ונרצה לו", ובבאר בשדה שם בד"ה "ונרצה לו", ובפענח רזא שם ובהערות רזא דמאיר שם, ובאמרי נעם שם ובהערה 20 שם, ובשו"ת לב חיים (הנ"ל בהערה 2) אר"ח ח"א סימן לג.

רבי שמעון בן יוחאי.⁶

על פי דברי הירושלמי ומדרשי האגדה שהעולה מכפרת על הרהור הלב הסבירו המפרשים מספר דברים:

הרמב"ן בפירושו לתורה (שם) כתב: "לפי שהוא חטא שאין מכיר בו אלא ה', לפיכך כולה כליל לה'".

הרמב"ן בחיבורו "תרי"ג מצוות"⁷ כתב:

העולה כולה כליל ולא היה רשות לדבר גופני להנות ממנה, לפי שעיקרה באה על עון הרהור הלב בלבד, ולפי שהמחשבה היא מקור והתחלת הכל, והעביר המחשבה ההיא בהרהור רע, הוצרך לעלות עולה כולה כליל, מנפש עד בשר יכלה, לשוב הכל רוח, כמו שהיתה עיקר העבירה ברוח.

הראב"ע (ה', ז) ביאר מדוע בקרבן עולה ויורד חייב העני המביא עוף להביא גם עולה, בנוסף לחטאת, בניגוד לבהמה שבה יש רק חטאת: "ואמר רב יצחק כי טעם 'אחד עולה' בעבור שלא תגיע ידו, אולי עלה על רוחו מחשבה". כלומר על פי שיטת הירושלמי ומדרשי האגדה, שהראב"ע, כאמור, פירש כמותם, שעולה באה על הרהור הלב, חייב העני להביא גם עולה, שמא הרהר בליבו מדוע הוא עני.⁸

כאמור, כתב המהר"ל בגור אריה (ויקרא ה', ו) לשיטת התורת כהנים, התוספתא והבבלי:

עוד נראה כי ברור לרז"ל כי העולה תכפר דווקא על המזיד, כי אשר חטא במזיד הוא חוטא כשהוא בדעתו ושכלו, שהוא כולו קדש לה', לכך תהא העולה כליל לה'.

המהר"ל שם בהמשך דבריו הוכיח את דבריו מדברי הירושלמי ומדרשי האגדה, אף על פי שהם חולקים על הבבלי, וכך כתב:

וכך מוכח במדרש רז"ל (ויקרא רבה ז, ג) שאמרו כי העולה באה על המחשבה, והביאו ראייה מדכתיב: 'העולה על רוחכם' וגו', וכל זה מפני שהעולה כליל לד'.

6 עיין בכלי יקר בפרשת צו (ו', ג) שהסביר בשם המדרש בויקרא רבה (ז, ו) שעולה מכפרת על גאוה, ועיין שם במדרש שלא משמע כן, וגם מפרשי המדרש לא הסבירו כן.

7 כתבי הרמב"ן הוצאת מוסד הרב קוק ח"ב עמוד תקלב.

8 עיין עוד הסברים על פי הירושלמי ומדרשי האגדה בתולדות יצחק (לר' יצחק קארו דודו של מרן הבית יוסף) בתחילת פרשת שמיני.

ומזה הטעם סבירא להו גם כן דהעולה באה על המזיד, שהוא עושה בדעתו
ובמחשבתו.⁹

בעלי התוס' על התורה¹⁰ כתבו (ויקרא א', ד):

לכפר עליו - כי כשאדם אוכל חלב בשוגג מביא חטאת, ועל הספק אשם תלוי,
ולפעמים סבור בודאי שאכל שומן והוא אכל חלב, ועליו העולה מכפרת מה שלא ידע
לעולם.

דבריהם קשים, שכן הם חולקים גם על שיטת הבבלי וגם על שיטת הירושלמי!
בשו"ת לב חיים (חלק או"ח סימן לז)¹¹ הביא את דברי התוס' והקשה עליהם שהם
נגד דברי חז"ל וסיים:

לא מפני שעמדנו על דבריהם נדחו דבריהם חלילה, כי בודאי אינהו בקיאי וידעי טפי,
ולא קשיא לן אלא מקוצר המשיג ועומק המושג, ולכן יש לחוש לדבריהם, ואפשר
דהם מצאו בדברי רז"ל באיזה מקום גילוי לזה.

בגליוני הש"ס ביומא (לו.) כתב:

ואולי טעמם דכי היכי דמכפר על הרהור הלב, היינו אמחשבה בלי מעשה, הכי נמי
מכפר על מעשה בלא מחשבה, כגון אוכל חלב וסבור שהוא שומן.¹²

דהיינו שיסוד דבריהם הוא בירושלמי ובמדרשי האגדה.

בפירוש הטור הארוך הביא את פירוש בעלי התוס' כפירוש "על פי הפשט", לאחר
שהביא את דברי רש"י והרמב"ן על פי התורת כהנים, וכעין זה כתב רבינו יוסף בכור
שור "לפי הפשט" ואחר כך הביא את "ורבותינו אמרו", ולפי זה נראה שאכן פירוש זה
לא נאמר על פי דברי חז"ל, אלא כהסבר על פי הפשט, שלא על פי דברי חז"ל.¹³

9 עיין בשו"ת לב חיים ח"א או"ח סימנים לה-לו (הנ"ל בהערה 2) שהאריך לדון בדעת הירושלמי
ומדרשי ההלכה.

10 בדעת זקנים מבעלי התוס' וכעין זה גם בהדר זקנים.

11 עיין לעיל בהערה 2.

12 ועיין שם בהמשך דבריו.

13 בשו"ת לב חיים (חלק או"ח סימן לז) אחרי שהביא את דברי התוס' על התורה והקשה
עליהם שהם נגד דברי חז"ל (כמובא לעיל) סיים: "מכל מקום הואיל ונפיק מפומיהו דרבנן
קדישי בעלי התוס', דמפיהם אנו חיים, דעולה מכפרת גם על מי שחטא בשוגג באיסור כרת

יש לציין שיסוד דבריהם שישנו קרבן שמכפר על דבר שלא נודע לאדם לעולם, נמצא במשנה בשבועות (פ"א מ"ד ומ"ה) שאומרת ששעירי ראשי חדשים ורגלים מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו שלא נודעו לא בתחילה ולא בסוף. כמו כן יש לציין שהמשנה בכריתות (פ"ו מ"ג) אומרת:

רבי אליעזר אומר: מתנדב אדם אשם תלוי בכל יום ובכל שעה שירצה, והוא נקרא: 'אשם חסידים'. אמרו עליו על כבא בן בוטי שהיה מתנדב אשם תלוי בכל יום, חוץ מאחר יום הכפורים יום אחד. אמר: המעון הזה [לשון שבועה]! אילו היו מניחין לי הייתי מביא, אלא אומרים לי: המתן עד שתיכנס לספק. וחכמים אומרים: אין מביאים אשם תלוי אלא על דבר שזדונו כרת ושגגתו חטאת.

לפי רבי אליעזר ובבא בן בוטי יכול להביא אשם תלוי גם מי שלא התעורר לו ספק שמא עבר על איסור כרת בשוגג, אלא בנדבה, אך לפי חכמים, שהלכה כמותם, אשם תלוי מובא רק על ידי מי שהתעורר אצלו ספק שמא עבר על איסור כרת בשוגג. בעלי התוס' אמרו שעולה מכפרת על מי שעבר על איסור כרת בשוגג וכלל לא נודע לו, והסבר זה מתאים לשתי הדעות.

הרמב"ם בסוף פ"ג מהלכות מעשה הקרבנות (הלכות יד-טו) כתב:

כיצד סומך? אם היה הקרבן קדשי קדשים מעמידו בצפון... ומתודה על חטאת עוון חטאת, ועל אשם עוון אשם, ועל העולה מתוודה עוון עשה ועוון לא תעשה שניתק לעשה.

דהיינו כשיטת ה"תורת כהנים", התוספתא והבבלי.

לעומתו כתב רבנו יונה בשערי תשובה (ד, ו-ח):

אמרו רבותינו זכרונם לברכה (יומא לו.): עולה מכפרת על מי שעבר על מצוות עשה, אחרי התשובה, כי אמנם נתכפר עונו בתשובה, אך העולה תוסיף על כפרתו ויוסיף להתרצות בה אל השם יתברך. עוד אמרו (ירושלמי יומא פ"ח ה"ז): עולה מכפרת על העולה על רוח בני אדם מהרהורי הלב ומחשבת העבירות, וכן כתוב: 'ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם והשכים בבקר והעלה עלות מספר כלם, כי אמר איוב: אולי חטאו בני וברכו אלקים בלבבם' (איוב א', ה)

ולא נתודע לו מעולם, הכי אית לן למינקט, דבקריאתו בפרשת העולה יכוון גם כן לכפרה זו, וכה יאמר: 'אם חטאתי באיסור כרת ולא נודע לי, יהי רצון שתכפר' וכו'."

ד. האם מנחה מכפרת?

כאמור, כל החלק הראשון של פרשת ויקרא עוסק בקרבנות נדבה, כך שאין כלל חובה להביא את קרבנות המנחה הראשונות הנזכרות בפרק ב',¹⁴ ובמנחות אף לא אמרה התורה כשם שאמרה בעולה "ונרצה לו לכפר עליו", הרי שמי שמביא מנחת נדבה לא נאמר עליו שהוא מתכפר. גם רש"י בפירושו לתורה לא כתב שמנחה מכפרת. אך אף על פי כן נאמר במספר מקומות בדברי חז"ל ובמפרשים שמנחת נדבה מכפרת.

במדרש רבה (קהלת ד', ו) נאמר:

'טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח' (קהלת ד', ו) ... אמר רבי יצחק: ...
ואף הקב"ה אמר: חביב עלי מלא קומצו של עני מנחת נדבה, ממלא חפנים של כהן גדול קטורת הסמים, למה? שזו (הקטורת) באה כפרה, וזו (המנחה) אינה באה כפרה, דכתיב: 'ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה'.

כעין זה נאמר גם במדרש רבה בפרשת ויקרא (ג, א).¹⁵ מפורש במדרשים אלו שמנחת נדבה אינה מכפרת.

המשנה במסכת מנחות בפ"ה מ"ה (דף סג.) אומרת:

מה בין מחבת למרחשת? מרחשת יש לה כיסוי, מחבת אין לה כיסוי, דברי רבי יוסי הגלילי. רבי חנינא בן גמליאל אומר: מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין, מחבת צפה ומעשיה קשין.

14 אבל המנחה האחרונה הנזכרת בפרק ב' פסוקים יד-טז היא מנחת העומר, שהיא מנחת חובה של הציבור (רש"י שם, יד), [ומדוע היא נזכרה כאן עיין במאמרי "ויקרא - מבנה הפרשה והדינים העיקריים של הקרבנות" פ"ג סעיף 3], וכן יש מנחות נוספות שחובה להביאן, עיין ברמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות פ"ב הלכות א-ד.

15 א. זו לשון המדרש בפרשת ויקרא (ג, א): "נפש כי תקריב מנחה - רבי יצחק פתח 'טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח' (קהלת ד', ו) ... טוב מלא כף נחת זה קומץ מנחת נדבה של עני, ממלא חפנים עמל ורעות רוח זה קטורת סמים דקה של ציבור, שזו (הקטורת) טעונה כפרה [מתנות כהונה: באה בשביל כפרה], וזו (המנחה) אינה טעונה כפרה". ולשון המדרש בקהלת מבוארת יותר ולכן הובאה דווקא היא בגוף המאמר.
ב. מה שכתב המדרש שקטורת באה לכפרה לכאורה חולק על הנאמר במדרש תנחומא בפרשת תצוה (טו): "הקטורת אינה באה לא על החטא ולא על העוון ולא על האשם, אלא על השמחה". ויש ליישב שבמדרש תנחומא דיברו על קטורת שבכל יום ואילו המדרש רבה דיבר על קטורת של יום הכיפורים. אמנם בגמרא אמרו שקטורת של כל יום מכפרת על לשון הרע (יומא מד.; זבחים פח.;; ערכין טז.).

ובגמרא שם שאלו:

מאי טעמא דרבי יוסי? (רש"י: דמרחשת יש לה כיסוי ומחבת אין לה כיסוי), אילימא מרחשת - דאתיא ארחושי הלב (רש"י: דממשמעותא, דמדנקראת מרחשת דמשמע דאתיא ארחושי הלב, שהוא דבר מכוסה, לפיכך מעשיה מכוסין... רחושי הלב - הרהור עבירה), כדכתיב: 'רחש לבי דבר טוב' (תהלים מ"ה, ב), ומחבת - דאתיא אמחבואי הפה (רש"י: כגון שהלך רכיל), כדאמרי אינשי: 'מנבח נבוחי'¹⁶ אימא איפכא: מחבת - דאתיא אמחבואי הלב, דכתיב: 'למה נחבאת לברוח' (בראשית ל"א, כז), מרחשת - דאתיא ארחושי, כדאמרי אינשי: 'הוה מרחשן שיפתותיה! אלא גמרא גמירי לה (רש"י: דזו מכוסה וזו מגולה).

עולה מהגמרא שהיא סברה בתחילה שהמנחות מכפרות, והמנחות השונות מכפרות על עבירות שונות. אך יש לעיין - האם גם למסקנה סוברת הגמרא ששתי המנחות הנזכרות אכן מכפרות על שתי העבירות הללו, או שמא כיוון שהגמרא דחתה את הניסיון להסביר את דברי רבי יוסי הגלילי על פי הלשון של המנחות, ואמרה שההבדל בין מחבת למרחשת לא נובע מהלשון, אלא גמרא גמירי לה, היא גם חזרה בה מכל ההבנה שהמנחות מכפרות.

עוד יש לעיין בסוגיה זו, שהיא נראית כחולקת על סוגיה אחרת במסכת מנחות בפרק י"ב (קד:), שהובאה ברש"י על התורה (ויקרא ב', א), ואומרת: "מפני מה נשתנית מנחה שנאמר בה 'נפש'? אמר הקב"ה: מי דרכו להביא מנחה? עני. מעלה אני עליו כאילו הקריב נפשו לפני". מגמרא זו עולה שרק עני דרכו להביא מנחה, ואילו לפי הסוגיה בפ"ה משמע שכל אדם שחטא ברכילות או בהרהור הלב ראוי לו שיביא מנחה. בעניין זה כתב המהרש"א:

¹⁶ יש להעיר שהגמרא אמרה קודם: "דאתיא אמחבואי הפה", בדומה למילה "מחבת", וכעת אמרה הגמרא: "מנבח נבוחי", ששם האות ב קודמת לאות ח. עוד יש להעיר שלשון "מחבוא" לא משמע לכאורה לשון "נביחה", שכן הנביחה נשמעת לרחוק! עוד יש להעיר שרכילות נאמרת בדרך כלל בסתר (עיין רש"י דברים כ"ח, כו), ואינה דומה לנביחה שנשמעת היטב לאנשים!
ויש לומר שאכן המלה "מחבוא", מתאימה לרכילות שנאמרת בסתר ובמחבוא, אף על פי כן הגמרא בשלב זה הסבירה על פי זה את מחבת שאין לה כיסוי, בגלל שיחסית להרהור הלב, הדברים הנאמרים אפילו בסתר, הם גלויים יותר ממחשבת הלב. לגבי הלשון "נביחה" שהיא נשמעת יותר מדיבור הנאמר בסתר נראה שהיא באה לבטא שהמדבר לשון הרע ורכילות הרי הוא ככלב הנובח, עיין בארכיות בספר "שמירת הלשון" שער הזכירה פ"ד.

אילימא מרחשת דאתיא ארחושי הלב וכו' - לפי שכל הקרבנות כגון חטאת, אשם, עולה ושלמים מפורש בהו על מה הם באים, ולא כן במנחות, לזה אמרו שמעשיהם של מנחות מורים על מה הם באים: מרחשת דאתיא ארחושי הלב וכו' פירש רש"י: 'הרהור עבירה'. עולה נמי באה על הרהור עבירה! אלא דהיינו עשיר, אבל המנחה היא קרבן עני.

יש להעיר על המהרש"א שלוש הערות:

א. בתורה לא מפורש על מה באים הקרבנות השונים מלבד קרבן עולה ויורד ואשם. ובעולה נחלקו חז"ל, כמבואר לעיל, וכן בשלמים כמבואר לקמן, וגם בחטאת לא מפורש על מה היא באה, אלא חז"ל דרשו שהיא באה על שגגת כרת ("תורת כהנים" חובה א, ז הובא ברש"י ויקרא ד', ב).

ב. עולה באה על הרהור הלב רק לפי הירושלמי ומדרשי האגדה, אך לא לפי הבבלי, התוספתא והתורת כהנים, כך שלפיהם כלל לא קשה. ואדרבא, יש לומר לשיטתם שכשם שהירושלמי ומדרשי האגדה סוברים שיש קרבן נדבה שמכפר על הרהור הלב, והיא העולה, כך גם הבבלי סובר שיש קרבן נדבה שמכפר על הרהור הלב, וזוהי אחת מהמנחות. אמנם דברי המהרש"א נצרכים בדעת הירושלמי ומדרשי האגדה שאמרו שעולה מכפרת על הרהור הלב, אם הירושלמי מסכים שאחת המנחות מכפרת גם היא על הרהור הלב.

ג. עוד יש להעיר שעולה נקטרת כולה על המזבח, ואילו מהמנחה עולים על המזבח רק הקומץ והלבונה. ואילו מנחה היתה מכפרת כמו עולה, היה מתאים שגם היא תוקטר כולה על המזבח. אמנם לשיטת התורת כהנים, התוספתא והבבלי, שעולה מכפרת על עשה, ומנחה מכפרת על עבירות אחרות - מובן מדוע אין היא נקטרת כולה על המזבח.

שיטה דומה, המשווה מנחה לעולה, מובאת ביפה תואר. במדרש רבה בפרשת צו (ט, א) נאמר:

וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לד' - זהו שאמר הכתוב: 'זבח תודה יכבדנני' (תהלים נ', כג). 'זבח חטאת', 'זבח אשם' אין כתיב כאן, אלא 'זבח תודה'. למה? חטאת באה על חטא, ואשם בא על חטא, תודה אינה באה על חטא, אם על תודה יקריבנו'.

כתב שם היפה תואר:

משום דקשיא ליה מאי שנא דכתיב הכא 'אשר יקריב לד', מה שאין כן ב"תורת העולה" ו"תורת החטאת" ו"תורת האשם" ו"תורת המנחה" הנזכרים לעיל (ו', ב'; ו', ז'; ו', יח; ז', א). בעי לתירוצי דמשום דקרבן שלמים חביב טפי, לפי שאינו בא על חטא, להכי קאמר ביה: 'אשר יקריב', דבהאי ניחא להקב"ה טפי שיקריב, אבל כל הקרבנות דלעיל על חטא באים, ואפילו עולה, שהרי על הרהור הלב היא באה, כדלעיל, והמנחה במקום עולה היא, שאשר לא תשיג ידו מביאה במקום קרבן עולה, כדלעיל סוף פרשה ת.¹⁷

עולה מדברי היפה תואר שכל מנחות הנדבה מכפרות כמו עולה, על הרהור הלב, בניגוד לדברי המדרש בקהלת ובפרשת ויקרא.

עוד יש לציין שהסבר היפה תואר שכל מנחות הנדבה מכפרות כמו עולה, על הרהור הלב, הוא דווקא לשיטת הירושלמי ומדרשי האגדה. אמנם לפי אותו עיקרון, אפשר לומר שלשיטת הבבלי, התוספתא והתורה כהנים, מנחות הנדבה מכפרות על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה.

אבל, כאמור, יש להעיר שעולה נקטרת כולה על המזבח, ואילו מהמנחה עולים על המזבח רק הקומץ והלבונה, ואם מנחה מכפרת כמו עולה היה מתאים שגם היא תוקטרת כולה על המזבח. לעומת זאת, אם נאמר שמנחה אינה מכפרת כלל, או שמנחה מכפרת על עברות אחרות מהעברות שעליהן מכפרת העולה, מובן מדוע אין היא נקטרת כולה על המזבח.

17 עיין שם במדרש ובביאור מהר"פ עליו. ועיין עוד בויקרא רבה ג, ג: "רבנן אמרי: כל הכפרות הראה הקב"ה לאברהם אבינו עליו השלום, חוץ מעשירית האיפה. ורבי שמעון בר יוחאי אומר: אף עשירית האיפה הראה לו הקב"ה לאברהם אבינו. נאמר כאן 'אלה' ונאמר להלן 'אלה' (בראשית ט"ו, ז). מה 'אלה' האמור כאן עשירית האיפה, אף 'אלה' האמור להלן עשירית האיפה". יש לעיין האם כוונת המדרש למנחת נדבה, והמדרש סובר גם כאן שמנחת נדבה מכפרת, או שכוונתו למנחת חובה שמופיעה בסוף הפרשה, שהיא בוודאי מכפרת. יש לציין שגם במנחת נדבה נאמר: "מאלה" (ב', ח), וגם במנחת חובה נאמר: "מאלה" (ה, ד-ה), כך שממילה זו נראה שלא ניתן להוכיח. אמנם יש להעיר שהמילה "מאלה" הכתובה במנחת נדבה מתייחסת למנחות, ואילו המילה "מאלה" הכתובה במנחת חובה מתייחסת לחטאים, ומשמע קצת שהמדרש מתייחס למנחת נדבה. עוד יש לציין שמדרש זה כתוב לפני פרשת חטאת, כך שמהמיקום נראה גם כן שהכוונה למנחת נדבה. לעומת זאת, הביטוי "עשירית האיפה" כתוב במפורש רק במנחת חובה (ה', יא), ולא במנחת נדבה. אך אפשר שאחרי שכך הדין, הוזכר ביטוי זה ביחס למנחת נדבה אף על פי שהוא לא כתוב בפירוש בתורה ביחס למנחת נדבה.

לנצי"ב שיטה מעניינת, ביחס לכפרת מנחה. הנצי"ב בפירושו **העמק דבר** (ויקרא ב', א) כותב:

ונפש כי תקריב - לשון נפש מלמדנו דמנחה בא לרצות על הנפש, והכי איתא ברכה, ועיין עוד בסמוך בשם ה'תורת כהנים'. אכן לא נתבאר על איזה דבר הוא בא. ונראה מסוגיה דקראי שבא להשיג כפרה ורצוי על **השחתת הנפש במידות**, ומשום הכי אמר דוד לשאול: 'אם ד' הסיתך בי ירח מנחה' (שמואל א כו, יט). פירוש: הסיתך בי על ידי מחלה של מדת העצבון וכעס, ירח מנחה להסיר מחלה זו ממך...¹⁸

לכאורה יש להקשות על הנצי"ב, שדבריו חולקים על הגמרא במנחות (סג.), שהסבירה שמנחת מחבת ומנחת מרחשת מכפרות על הרהור הלב ועל הולך רכיל. יש ליישב בשתי דרכים:

אפשר שהנצי"ב למד שהגמרא חזרה בה לגמרי מההבנה שמנחת מחבת ומנחת מרחשת מכפרות על הרהור הלב ועל הולך רכיל, אך אף על פי כן היא לא חזרה בה מהנחת היסוד שהמנחות מכפרות.¹⁹

להלכה פסק הרמב"ם (בהלכות מעשה הקרבנות פי"ג ה"ז) כדעת רבי חנינא בן גמליאל ולא כרבי יוסי הגלילי, ובדעת רבי חנינא בן גמליאל כלל לא נאמר בגמרא על מה המנחות מכפרות, ועל כך כתב הנצי"ב את דבריו.

אבל יש לשאול על הנצי"ב, שמהסוגיה בפרק י"ב במסכת מנחות (קד:), עולה שרק עני דרכו להביא מנחה, ואילו לפי הנצי"ב כל מי שיש לו מידה רעה של עיצבון או של תאוה או של כעס ראוי לו להביא מנחה.

18 עיין גם בנצי"ב בפרק ב' פסוק ב, ובפרשת צו בפרק ו' פסוק יג.

19 עיין בזבחים פח: וערכין טז. שם אמרו: "שני דברים לא מצינו להם כפרה בקרבנות, ומצינו להם כפרה ממקום אחר ואלו הן: שפיכות דמים ולשון הרע. שפיכות דמים מעגלה ערופה ולשון הרע מקטורת". ואם "הולך רכיל" שברש"י במנחות זהה ל"לשון הרע" שבגמרא [עיין רמב"ם פ"ז מהלכות דעות הלכות א-ה, ובחפץ חיים ח"א כלל ב ב"באר מים חיים" ס"ק ג, ובח"ב כלל א ב"באר מים חיים" ס"ק י"ט, ובכלל ג ב"באר מים חיים" ס"ק ב בהגהה, ובכלל ה ב"באר מים חיים" ס"ק א], הרי שהגמרא אמרה שאין בקרבנות כפרה על לשון הרע, ומשמע שגם לא במנחות, ואם כן הגמרא חזרה בה, או לפחות הגמרא בזבחים ובערכין חולקת על הגמרא במנחות [על הכפרה המדויקת על לשון הרע שיש בקטורת עיין שם בגמרא, ועיין עוד במאמרי "חטא מרים ועונשה לאור הסוגיה במסכת ערכין" בספר "נשמה של שבת" (ספר זכרון לרב אליהו שלמה רענן הי"ד הוצאת "שלמי אריאל" חברון תשנ"ט) עמודים 512-522].

אמנם הנצי"ב הוכיח את דבריו מדברי דוד לשאול, ומובן ששאול, בהיותו מלך, לא היה עני, ואם כן לכאורה קשה מהפסוק על הגמרא. אכן, המפרשים שם בספר שמואל הסבירו את הפסוק אחרת מהנצי"ב, ולפיהם או שדוד אמר על עצמו שהוא יקריב מנחה (רד"ק, רלב"ג ומצודת דוד), ודוד שהיה אז נרדף על ידי שאול ודאי יכול להחשב כעני, או ש"מנחה" היא שם כללי לקרבן (תרגום יונתן ומצודת ציון) ולתפילה (רש"י), ואז אין צורך לומר שדוד נחשב כעני. כך או כך, להסברים הללו אין שום קושי מהפסוק על הגמרא. אבל הנצי"ב, שהסביר ש"מנחה" שנאמרה בפסוק זה, היא בדווקא מנחה, ולא קרבן אחר או תפילה, ושהדברים נאמרו כלפי שאול, קשה.

ה. האם שלמים מכפרים?

כאמור, כל החלק הראשון של פרשת ויקרא עוסק בקרבנות נדבה, כך שאין כלל חובה להביא את קרבנות השלמים הנזכרים בפרק ג'²⁰, ובשלמים אף לא אמרה התורה כשם שאמרה בעולה "ונרצה לו לכפר עליו", הרי שמי שמביא שלמים לא נאמר עליו שהוא מתכפר. אך אף על פי כן נאמר במספר מקומות בחז"ל ובמפרשים ששלמים מכפרים.

במדרש רבה בפרשת צו (ט, א) נאמר:

וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לד' - זהו שאמר הכתוב: 'זבח תודה יכבדנני' (תהלים נ', כג). 'זבח חטאת', 'זבח אשם' אין כתיב כאן, אלא 'זבח תודה'. למה? חטאת באה על חטא, ואשם בא על חטא, תודה אינה באה על חטא, אם על תודה יקריבנו.

אמנם במדרש כאן לא נאמר: "שלמים אינם באים על חטא", אלא רק: "תודה אינה באה על חטא", אבל לפי הסבר היפה תואר שהובא לעיל, שדיוק המדרש הוא ממה שאמר הפסוק: "וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב לה'", דבר שלא נאמר בכל הקרבנות האחרים, עולה, מנחה, חטאת ואשם, מוכח ששלמים אינם באים על חטא. ומה שנקט המדרש "תודה", ולא "שלמים", כפי הנראה הוא בגלל שזהו סוג השלמים הראשון שמופיע בפרשת "וזאת תורת זבח השלמים".

²⁰ יש שלמים שחובה להביאן, כמו שלמי חגיגה ושלמי שמחה ברגלים וכן שלמי עצרת של הציבור ושלמי נזיר [לגבי תודה עיין במאמרי "מי מביא קרבן תודה?" בבטאון "מעלין בקודש" (הוצאת "כולל בית הבחירה" כרמי צור) גליון ד (כסלו תשס"ב) עמודים 75-89 ובהערה 3 שם].

לעומת זאת במדרש רבה בפרשת במדבר (ד, יז) משמע ששלמים מכפרים, שכן אמרו שם:

מזבח העולה לפי שלא היה בפנים לא היו מכסין אותו בתכלת, אלא בארגמן.²¹ למה בארגמן? שהוא היה אורג את ישראל מן החטא, שעליו היו מקריבין תמידין בכל יום, וחטאות ואשמות ועולות ושלמים.

ופירש המתנות כהונה: "שאורג - כלומר מבדיל ומציל".²² מכך שהמדרש הזכיר שלמים יחד עם עולה, חטאת ואשם, ביחס להצלה מהחטא, משמע שגם שלמים מכפרים. ואולי יש לומר ששלמים הוזכרו אגב שאר הקרבנות, אף על פי שהם אינם מכפרים, אך הדבר דחוק, ועיין בסמוך.

גם במדרש תנחומא בפרשת צו (ז) נאמר כמו במדרש רבה בפרשת צו, ושם הוסיפו ואמרו: "גדולים שלמים שהם עושים שלום בין ישראל לאביהם שבשמים", וכן אמרו במדרש תנחומא בפרשת תולדות (א): "לעולם השלמים לשום שלום הן באין". משמע שזהו עניינם של השלמים, ולא כפרה על חטא כלשהו.

לעומת זאת במדרש תנחומא בפרשת תצוה (טו) נאמר: "השלמים אינן באין אלא לכפרה, שהן באין על מצות עשה".

מלבד הסתירה שבדברי המדרש, יש לכאורה עוד להקשות על דברי התנחומא בפרשת תצוה, שהרי למדנו לעיל (בפ"א) שעולה מכפרת על עשה, ומדוע שלמים גם הם מכפרים על כך?

אמנם באמת שאלה זו אינה קשה כלל, כיוון שהיא מסתמכת על שיטת התורה כהנים, התוספתא והבבלי, אבל התנחומא סובר שעולה מכפרת על הרהור הלב, ולכן לא קשה עליו כלל, אלא אדרבה הוא לשיטתו. ואכן בתנחומא שם מפורש:

כל הקרבנות כולן לצרכיהם של ישראל: כיצד? החטאת היתה באה על חטא, והאשם כן, והעולה באה על הרהור הלב, השלמים אינן באין אלא לכפרה, שהן באין על מצוות עשה.

21 על הכיסויים השונים לכלי המשכן השונים עיין בסוף פרשת במדבר (ד', ה-יד) ועל הסיבה לשוני עיין במאמרי "כיסויי כלי המשכן - המשותף והמיוחד" בבטאון "מעלין בקודש" (הוצאת "כולל בית הבחירה" כרמי צור) גליון ג' (סיון תשס"א) עמודים 85-100.

22 ועיין שם בתפארת ציון שלא פירש כך, אך לדבריו קשה מדוע כתוב "שאורג את ישראל מן החטא".

לגבי הסתירה שבמדרש נראה להסביר שאכן - זו מחלוקת בין שתי דעות, שדעה אחת סוברת שהשלמים אינם מכפרים, ודעה אחרת סוברת שהשלמים מכפרים על עשה ועל לא תעשה. שורש המחלוקת נעוץ במחלוקת הכתובה במדרש תנחומא בפרשת לך לך (י), שהובאה לעיל לגבי כפרת קרבן עולה, האם עולה מכפרת על עשה, או על הרהור הלב. הדעה הסוברת שעולה מכפרת על הרהור הלב סוברת ששלמים מכפרים על עשה, כפי שהתבאר, ואילו הדעה הסוברת שעולה מכפרת על עשה, סוברת ששלמים אינם מכפרים. על פי זה ניתן גם ליישב את הסתירה לכאורה שבדברי המדרש רבה ולומר שגם שם זו מחלוקת התלויה במחלוקת לגבי כפרת העולה.²³

בדברי רש"י נמצאים מספר מקורות, שמחלקם משמע ששלמים אינם מכפרים, ומחלקם משמע ששלמים מכפרים. להלן נסקור אותם, ונפתח במקומות מהם משמע ברש"י ששלמים אינם מכפרים.

א. על הפסוק "ואם זבח שלמים קרבנו" וכו' (ויקרא ג', א) כתב רש"י:

שלמים - שמטילים שלום בעולם. דבר אחר: שלמים - שיש בהם שלום למזבח ולכהנים ולבעלים.

מקור דבריו אלו הוא בתורת כהנים על פסוקים א וב בפרק ט"ו. כעין זה כתב רש"י גם בפרשת תצוה (כ"ט, כב). מהעובדה שרש"י כתב שעולה מכפרת על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה (שם א', ד), וחטאת מכפרת על דבר שזדונו לאו וזכרת (שם ד', א), ואילו בשלמים לא כתב שהם מכפרים, אלא כתב שהם מטילים שלום בעולם, משמע שרש"י סובר ששלמים אינם מכפרים.

ב. על פי זה הסבירו הרא"ם והמשך חכמה את דברי רש"י בפרשת שמיני (ט, ז). נאמר שם בפסוק:

ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח ועשה את חטאת ואת עולתך, ועשה את קרבן העם וכפר בעדם, כאשר צוה ה'.

ופירש רש"י: "קרבן העם - שיעיר עזים ועגל וכבש". כוונת רש"י למה שנאמר שם

23 א. עיין ב**דעת סופרים** על התנחומא בפרשת תצוה שהסביר אחרת.
ב. בשו"ת **לב חיים** (הנ"ל בהערה 2) ח"א סימן לט כתב שבזהר הקדוש בפרשת ויקרא (יב ע"א) אמרו ששלמים מכפרים על עשה ועל לא תעשה, ואילו בזהר הקדוש בפרשת פינחס (רמ ע"א) אמרו ששלמים אינם באים על חטא, ועיין שם בדבריו.

בפסוק ג: "ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת, ועגל וכבש בני שנה תמימים לעלה". אך נשאלת השאלה: מדוע לא פירש רש"י גם את השור והאיל הנזכרים שם בפסוק ד: "ושור ואיל לשלמים"? הסבירו הרא"ם והמשך חכמה שכיוון שנאמר בפסוק ז: "ועשה את קרבן העם וכפר בעדם", והשור והאיל היו לשלמים, ושלמים אינם מכפרים, לכן הדגיש רש"י שקרבן העם הנזכר בפסוק ז הוא רק השעיר לחטאת והעגל וכבש לעולה, שהם מכפרים. אמנם הרא"ם והמשך חכמה כתבו דבריהם כהסבר לדברי רש"י, אך על פי הסברם נראה שניתן מכאן גם להוכיח שאכן זו דעת רש"י.

ג. כן עולה גם מדברי רש"י במסכת זבחים (כט:). הגמרא שם אמרה: "הני מילי בכור, דלאו בר הרצאה הוא, אבל קדשים דבני הרצאה ניהו...". וכתב שם רש"י:

דלאו בר הרצאה הוא - אינו בא לכפר, אבל קדשים כגון עולה שמכפרת על עשה, ושלמים שמביאין לדורון, ליתן שלום בין ישראל לאביהם שבשמים...²⁴

מבואר מרש"י כאן ששלמים אינם מכפרים.

ד. כן נראה להוכיח גם מרש"י במסכת מנחות (עג:), שם נאמר: "עובד כוכבים שהתנדב להביא שלמים ... על מנת שיתכפר בהן ישראל", ופירש רש"י:

כגון שהיה ישראל מחויב שלמים, ונתנן עובד כוכבים להוציא ידי חובתו.

ממה שלא פירש רש"י את המלה "שיתכפר" כפשוטה, אלא הסביר "שהיה ישראל מחויב שלמים, ונתנן עובד כוכבים להוציא ידי חובתו", משמע גם כן שסובר ששלמים אינם מכפרים.²⁵

לצד אלו, יש ברש"י מספר מקומות מהם משמע שהשלמים מכפרים.

א. במסכת ערכין (כא.) על המשנה האומרת: "חייבי חטאות ואשמות אין ממשכנין אותן, חייבי עולות ושלמים ממשכנין אותן", פירש רש"י:

²⁴ זו גם כוונת רש"י בראש השנה סוף דף ה ע"ב בד"ה "הרצאה - אם לכפרה אם לדורון". כן כתב בשו"ת "לב חיים" (הנ"ל בהערה 2) ח"א סימן לט. [ועיין ב"טורי אבן" בראש השנה שהביא את רש"י בזבחים, אך לא כתב בפירושו שזו כוונתו גם בראש השנה. ועיין גם רש"י בכריתות כה סוף ע"א ד"ה "גליון"].

²⁵ עיין כעין זה גם בתוס' במסכת בבא בתרא (מח.) ד"ה "יקריב אותן".

עולות ושלמים אף על גב דשלמים מכפרת אעשה, הואיל ולא חובה היא עליה, לא חשיב לה כפרה ואתי לשהויי, הלכך ממשכנין אותן.

מפורש כאן ברש"י ששלמים מכפרים על עשה.

אבל בשיטה מקובצת שם על הגליון (אות י) גרס ברש"י במקום המילה "דשלמים" את המילה "דעולה", וכן כתב במסורת הש"ס שם על המילה "דשלמים": "נוסחאות אחרות: דעולה". וכן כתבו אחרונים רבים,²⁶ וכן נראה מכך שרש"י נקט בכל הדיבור לשון נקבה - "מכפרת", "היא", "לה" - שמתאימה לעולה, ואינה מתאימה לשלמים.

ב. במסכת חולין (קל:): כתב רש"י בד"ה "חזה ושוק": "חזה ושוק כיון דלכפרה וריצוי אתי...". שאל על כך בחידושי פורת יוסף: "צריך עיון על מה חזה ושוק של שלמים מכפרים". גם בספר "טל תורה" (לר' מאיר אראק) שם העיר על דברי רש"י: "צריך עיון דהא שלמים אינם מכפרים כלל, וחזה ושוק בשלמים הוא".

ג. רש"י במסכת חולין (יב.) ד"ה "פסח" כתב: "שלמים דאמר רחמנא: 'ואכלו אתם אשר כפר בהם' מלמד שהכפרה תלויה אף באכילה". גם על כך העיר בספר טל תורה (בחולין קל:): והוסיף: "ועיין פסחים (נט:): בהא דכל זמן דלא אכלי כהנים לא מתכפרי בעלים, וקאי נמי על שלמים".

הרמב"ם בסוף פ"ג מהלכות מעשה הקרבנות (הלכות יד-טו) כתב:

כיצד סומך? אם היה הקרבן קדשי קדשים מעמידו בצפון... ומתודה על חטאת עוון חטאת ועל אשם עוון אשם ועל העולה מתודה עוון עשה ועוון לא תעשה שניתק לעשה... היה הקרבן שלמים סומך בכל מקום שירצה מן העזרה במקום שחיתה, ויראה לי שאינו מתודה על השלמים, אבל אומר דברי שבת.

הרמב"ם פוסק שאינו מתודה על השלמים, משמע ששלמים אינם מכפרים, וכתב זאת בלשון "יראה לי" דהיינו שלא מצא כן מפורש בדברי חז"ל.

מפרשי הרמב"ם הסבירו את מקור דבריו: "ושלמים לא בעו וידוי, דלא כתיב בהו 'ונרצה' " (קרית ספר). "מה שכתב רבנו 'שאינו מתודה', נימוקו עמו, שכיון שאינה

²⁶ החק נתן שם כתב שצריך לגרוס "דעולה", וכן ציטטו את רש"י ב"הפלאה שבערכין" שם ע"ב בתוס', המצפה איתן בבכורות (כו.), בשו"ת לב חיים (הנ"ל בהערה 2) ח"א סימן לג, וכן כתב בספר גליוני הש"ס ביומא (לו.) שהנדפס "הוא ודאי טעות סופר וצ"ל דעולות, וכנוסחא אחרונא דשם" וכן נראה גם ממפרשי המשנה שכתבו שעולה מכפרת על עשה ולא התייחסו להסבר הנדפס ברש"י ששלמים מכפרים על עשה.

באה על חטא - מה יתודה?! רק דברי שבח יאמר במקום הוידוי²⁷ (מהר"י קורקוס).
"כיון שאין השלמים באים על חטא פשיטא! מה יתודה?! ותנא נמי לא תנא אלא על
חטאת ועל אשם" (רדב"ז). נראה שכוונת הרדב"ז בסוף דבריו "ותנא נמי לא תנא אלא
על חטאת ועל אשם" למה שכתב הנצי"ב במרומי שדה לזבחים (כט: בד"ה "אבל")
שמקורו של הרמב"ם הוא בגמרא ביומא (לו. 28) שאמרה: "כיצד סומך? ... ומתוודה על
חטאת עוון חטאת, ועל אשם עוון אשם, ועל עולה...". ולא הזכירו שם שלמים.²⁹

הרמב"ם לשיטתו, שפסק על פי הבבלי שעולה מכפרת על עשה, וממילא שלמים
אינם מכפרים על כך.

גם הרמב"ן בחיבורו תרי"ג מצוות³⁰ כתב: "כל דבר שהיה בא על החטא - שחיטתן
בצפון, שהוא מקום הדין, ותודה ושלמים ובכור ומעשר בכל מקום מן העזרה
שחיטתן".

הרמב"ן בפירושו לתורה (ויקרא א', ד), הביא, כאמור (בפ"א), את שתי הדעות
לגבי כפרת העולה, אבל אף על פי כן לגבי שלמים נראה שנקט שאינם מכפרים, בניגוד
לתנחומא בפרשת צו, אולי בגלל שגם במדרש רבה ובמדרש תנחומא, שאמרו שעולה
מכפרת על הרהור הלב, נחלקו האם שלמים מכפרים.

עמדה מוצקה המצדדת בכך ששלמים מכפרים, יש ברלב"ג.

הרלב"ג בפרשת ויקרא (א', ד; ג', ב) כתב ששלמים מכפרים, שכן לדבריו כל
הקרבנות שיש בהם סמיכה באו לכפרה, ובשלמים יש סמיכה (ג', ב; ג', ח; ג', יג).

גם בפירושו לספר שמואל א (ג', יד) על הפסוק "ולכן נשבעתי לבית עלי אם
יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה עד עולם", כתב הרלב"ג:

27 עיין שם בהמשך דבריו שכתב: "כי על תודה הוא בא, וקרבת תודה נקרא, ולא שייך אלא
שבח והודאה". מה שכתב שכל שלמים באים על תודה צריך עיון, שכן לא כל השלמים הם
תודה.

28 בנצי"ב כתוב: "ביומא דף לה", אבל נראה שצ"ל כתוב: "ביומא דף לו".

29 ועיין עוד בתועפות ראם על ספר יראים מצוה תמא אות ג, ובקריית מלך על הרמב"ם כאן
שציינו לדה"ב ל, כב ועיין שם בתרגום וברש"י, והובאו לקמן בסעיף הבא, ובמלבי"ם
פרשת צו פ"ח אות קפד.

30 כתבי הרמב"ן הוצאת מוסד הרב קוק ח"ב עמ' תקלג.

ולכן נשבע ד' לבית עלי שלא יתכפר להם עוונם באמצעות קרבנות, כאלו תאמר זבח ומנחה, כי כולם באים לכפרה. ולזה היתה סמיכה על ראש השלמים, להעיר שגם הם באים לכפרה.

גם בפירושו לספר דברי הימים ב (ל', כב) על הפסוק "וידבר יחזקיהו על לב כל הלויים המשכילים שכל טוב לה' ויאכלו את המועד שבעת הימים, מזבחים זבחי שלמים ומתודים לה' אלקי אבותיהם", כתב הרלב"ג:

והנה אכלו ישראל בכל ימי הפסח זבחי שלמים והיו מתודים לד' אלקיהם על השלמים בסמכם ידיהם עליהם כדי שיכופר להם העוון.

אך בכל המקומות הללו לא פירט הרלב"ג על מה מכפרים השלמים.

יש להעיר שבסוף פרשת צו³¹ כתב הרלב"ג: "ואולם השלמים, מפני שאינם באים על חטא לא היתה שחיטתם בצפון". בניגוד לכל המקומות שצוינו. גם אם נסביר שכוונתו לכך שהשלמים אינם באים חובה, עדיין קשה שהרי כתב: "מפני שאינם באים על חטא לא היתה שחיטתם בצפון", ועולה כן נשחטת בצפון וגם היא אינה חובה!

יתר על כן, גם את הוכחותיו של הרלב"ג ניתן לדחות:

א. על הוכחת הרלב"ג מהסמיכה, יש לענות על פי מה שכתב הרמב"ם - שבשעת הסמיכה על השלמים הוא אומר דברי שבח והודיה.

ב. על הוכחת הרלב"ג מהפסוק בספר שמואל, יש לענות על פי מה שכתב בספר 'פרשיות בספרי הנביאים' לשמואל א³² (עמוד עז הערה 10):

מצאנו שגם חטאת ואשם נקראים 'זבח' (תורת כהנים צו פי"ב ה"א זבחים לו)... ואגב מתורץ בזה גם קושי בפסוק בתורה. 'אלה מועדי ד' אשר תקראו אתם מקראי קדש, להקריב אשה לד' עלה ומנחה זבח ונסכים דבר יום ביומו' (ויקרא כ"ג, לז). וכי אלו שלמים חייבים ציבור להקריב במועדים 'דבר יום ביומו'? אלא בשעירי החטאות של המוספים מדבר הכתוב, שגם נקראים 'זבח' ואינם נזכרים בפסוק

ג. על הוכחת הרלב"ג מהפסוק בספר דברי הימים, יש לענות על פי מה שכתב התרגום שם על המילה "ומתודים": "ומהודן" דהיינו: מודים וכן פירש המיוחס לרש"י שם: "ומתודים לד' על זבח תודה, ומודים לד' על הנס שעשה להם, שזבח תודה על נס

31 עמוד ק במהדורת מוסד הרב קוק בד"ה "ואולם השלמים".

32 לרב יצחק לוי הוצאת פלדהיים ירושלים תשנ"ג.

הוא בא³³.

שיטה נוספת, על פיה השלמים מכפרים, מובאת בנצי"ב.

הנצי"ב בפירושו העמק דבר לפרשת יתרו (י"ח, יב ד"ה "לאלקים") כתב:

יש לדעת דעולה ושלמים אף על גב שבאין נדבה, מכל מקום הם מרצים... ושלמים בא לרצות על העדר מדת השלום בינו ובין הבריות, שבא על חטא במדת החסד... ועל זה מביאין שלמים להשיג מדת השלום.³⁴

על הגמרא במסכת זבחים (כט: הנ"ל, שאמרה: "הני מילי בכור דלאו בר הרצאה הוא, אבל קדשים דבני הרצאה נינהו...") כתב הנצי"ב בפירושו מרומי שדה (בד"ה "אבל"):

פירש רש"י: 'ושלמים שמביאין דורון ליתן שלום בין ישראל לאביהם שבשמים'. בערכין (דף כא.) פירש רש"י שלמים מכפרים אעשה³⁵, והכי מבואר בתנחומא פרשת צו.³⁶ ופירשתי במקום אחר דהיינו עשה של גמילות חסד, שאינו עשה מפורש להלות לאותו איש וכדומה, ועונשו גם כן בעולם הזה כדאיתא סוף פ"א דקדושין (לט:): לענין שכן, והיינו שאנשים יוכלו לצערו, ומסיר השגחת השמים מעליו. ועל זה מביאים שלמים לרצות ולעשות שלום בפמליא של מעלה. ומכל מקום אין הוידוי של סמיכה מתפרש על עוון זה, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות סוף פ"ג: 'ראה לי שאינו מתוודה על השלמים, אבל אומר דברי שבח', והיינו משום שלא פירש הש"ס ביומא דף לז³⁷ עוון שלמים, אבל יוצא במחשבה שכלב ובפעולה לשם שלמים.

מהנצי"ב עולה שאין מחלוקת בין הרמב"ם לתנחומא, וכוונת התנחומא היא ששלמים

- 33 א. עיין במלבי"ם שם שתמה כיצד הקריבו קרבן תודה? והרי היה פסח, ותודה אינה קריבה בפסח כיון שיש בה חמץ. ותירץ שאולי היה זה פסח שני, עיין שם.
- 34 ב. במהדורת מקראות גדולות עם מלבי"ם מופיעה בתרגום בתוך סוגריים הגירסה "ומודין" (או פתוחה), במקום "ומהודן", וגירסה זו דומה לפירוש הרלב"ג. ועיין בתורה שלמה ויקרא א בביאור לאות קה. [ביחס לרש"י בתענית כג ע"א, שהביא התורה שלמה, עיין במאמרי הנזכר בהערה 20 בפ"ז שם].
- 35 עיין גם בהעמק דבר בסוף פרשת יתרו (כ', כא) בד"ה "וזבחת עליך" ובסוף ד"ה "בכל המקום", ובפרשת בחקותי (כ"ו, לא) בד"ה "ולא אריח בריח ניחחכם", ובפירושו להגדה "אמרי שפר" דף ח ע"ב בד"ה "רשע".
- 36 דברי הנצי"ב הללו הם על פי הגירסה הנדפסת, ולא כגירסת השיטה מקובצת.
- 37 נראה שצריך להיות: "תצוה", שכן בתנחומא בפרשת צו לא נאמר כן, אלא להיפך, ובתנחומא בפרשת תצוה נאמר כן.
- 38 בנצי"ב כתוב: "ביומא דף לה", אבל נראה שצ"ל כתוב: "ביומא דף לו".

מכפרים רק על עשה של גמילות חסד, ולא על כל עשה, וגם לפי התנחומא אין מתוודים על שלמים, כמו שכתב הרמב"ם.

יש להעיר שהדברים קשים שהרי התנחומא אומר שעולה מכפרת על הרהור הלב, ולא כמו שפסק הרמב"ם שעולה מכפרת על עשה, וממילא משמע ששלמים, שלפי התנחומא מכפרים על עשה, מכפרים על כל העשין, ולא רק על עשה של גמילות חסד. ועוד - שדוחק לומר שבשעה שמקריבים קרבן שמכפר על עשה של גמילות חסד לא רק שאינו מתוודה, אלא עוד אומר דברי שבח. ויותר נראה כפי שהתבאר לעיל, שהתנחומא שסובר שעולה מכפרת על הרהור הלב, סובר ששלמים מכפרים על עשה, ואילו הרמב"ם שפסק כמו הבבלי שעולה מכפרת על עשה, סובר ששלמים אינם מכפרים כלל.

עוד יש לציין שבחידושיו לבכורות (כו.), על הגמרא שדנה לגבי עולה שמכפרת, אך עיקרה לא באה בגלל חטא, לעומת חטאת ואשם שעיקרם לכפרה, ולעומת בכור ומעשר שאינם מכפרים, סייג הנצי"ב את דבריו הקודמים וכתב:

מבואר דשלמים דינם כבכור ומעשר, והכי מבואר ברמב"ם בהלכות מעילה (פ"א ה"י). ואף על גב דשלמים גם כן באים לרצות על מידת השלום והחסד, כמו שכתבתי ב'העמק דבר'... מכל מקום יש הרבה שלמים שמביאים רק לשמחה ולהודות על העבר, מה שאין כן עולה בא לכפרה על חייבי עשה לעולם.

להלכה נראה שאנו פוסקים כמו הרמב"ם ורש"י, ששלמים אינם מכפרים כלל, שכן בוידוי של יום הכפורים אנו אומרים: "ועל חטאים שאנו חייבים עליהם עולה, ועל חטאים שאנו חייבים עליהם חטאת, ועל חטאים שאנו חייבים עליהם קרבן עולה ויורד, ועל חטאים שאנו חייבים עליהם אשם ודאי ותלו", ואין אנו מזכירים "ועל חטאים שאנו חייבים עליהם שלמים".

אמנם הנוסח "ועל חטאים שאנו חייבים עליהם עולה" קשה, שכן עולה אינה חובה, כפי שהתבאר בתחילת המאמר, ושאלתי את הגר"א **בנצל שליט"א**, והשיב לי שהכוונה היא שאם אנו רוצים להתכפר על עשה בצורה שלמה, אנו חייבים להביא עולה.

ו. סיכום

לגבי עולה נחלקו חז"ל והמפרשים על מה היא מכפרת:

לדעת התורת כהנים, התוספתא והבבלי עולה מכפרת על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה, וכך פירש רש"י, וכך פסק הרמב"ם.

לדעת הירושלמי, המדרש רבה, המדרש תנחומא והתרגום המיוחס ליונתן עולה מכפרת על הרהור הלב, וכך פירש הראב"ע. התנחומא במקום אחד הביא את שתי הדעות וכן הרמב"ן הביא את שתי הדעות.

בעלי התוס' פירשו על פי הפשט שעולה מכפרת על שגגת כרת שלא נודעה לו.

לגבי מנחה נחלקו האם היא מכפרת ואם כן על מה:

במדרש רבה בקהלת ובפרשת ויקרא אמרו שמנחת נדבה אינה מכפרת.

הגמרא במנחות דנה האם מנחת מרחשת מכפרת על הרהור הלב ומנחת מחבת על רכילות, או להפך, אך הנחת היסוד בגמרא היא שמנחת מחבת ומנחת מרחשת מכפרות, וכל אחת מהן מכפרת על עברה אחרת, ומסתבר שגם שאר מנחות הנדבה מכפרות, וכל אחת מכפרת על עברה אחרת. אמנם אפשר שלמסקנה הגמרא חזרה בה לגמרי מהנחת היסוד שמנחת נדבה מכפרת.

אם הירושלמי ומדרשי האגדה יסכימו להסבר הבבלי בתחילת דבריו שאחת ממנחות הנדבה מכפרת על הרהור הלב, הם יסבירו שעשיר מתכפר על הרהור הלב בעולה, ועני באחת מהמנחות הנ"ל (מהרש"א).

לדעת היפה תואר בהסבר המדרש רבה בפרשת צו, כל מנחות הנדבה מכפרות לדעת הירושלמי ומדרשי האגדה על הרהור הלב לעני, כשם שעולה מכפרת על הרהור הלב לעשיר.

על פי דרכו אמרנו שאפשר שלדעת התורת כהנים, התוספתא והבבלי, מנחות הנדבה מכפרות לעני על עשה ועל לא תעשה הניתק לעשה.

הנצי"ב כתב שארבע מנחות הנדבה מכפרות על השחתת הנפש במידות, הנובעת מהתגברות ארבע המרות, והוא לא פירט איזו מנחה מכפרת על איזו מידה רעה שבנפש.

לגבי שלמים גם כן נחלקו האם הם מכפרים ואם כן על מה:

במדרש רבה ובמדרש תנחומא בפרשת צו אמרו שהם אינם מכפרים, וכן עולה מרש"י במספר מקומות, וכן כתב הרמב"ן, וכן פסק הרמב"ם.

במדרש תנחומא בפרשת תצוה מפורש ששלמים מכפרים על עשה, והתנחומא לשיטתו שעולה אינה מכפרת על עשה אלא על הרהור הלב. גם המדרש רבה בפרשת במדבר ורש"י בשני מקומות והרלב"ג כתבו ששלמים מכפרים, אך הם לא פירטו על מה הם מכפרים.

לפי הנצי"ב שלמים מכפרים על חטא במידת החסד, ובפירושו לזבחים כתב הנצי"ב שזו גם כוונת רש"י והרמב"ם והתנחומא בפרשת תצוה, ואין מחלוקת ביניהם, אך דבריו אלו קשים. בפירושו למסכת בכורות כתב הנצי"ב שיש שלמים שאינם מכפרים, אלא מובאים רק לשמחה ולהודאה.

יהי רצון שלימוד זה ייחשב לנו כאילו הקרבנו קרבנות, ובמהרה נזכה לבניין בית המקדש ושם נעשה את כל קרבנותינו.